

Interrelation of general and legal cultures

Взаємозв'язок загальної і правової культур

Valentyna Vladymyrova

Key words:

culture, general culture, law, right culture, cultural values.

Ключові слова:

культура, загальна культура, право, правова культура, культурні цінності.

Постановка проблеми. Культура є одним із найдавніших явищ життя і діяльності людства та найскладнішим філософським і соціологічним поняттям. Це спосіб суспільного поведіння, що виражається у передачі цінностей, накопичених людством із покоління до покоління. Такий процес є основою соціалізації, оскільки у разі засвоєння цінностей відбувається формування особистості в культурі поведінки, мислення, праці тощо. Однією з фундаментальних загальнолюдських цінностей є саме культурна самореалізація особистості. Сучасні вітчизняні науковці наголошують на тому, що культура є певним виміром і специфічною формою життєдіяльності людського суспільства і виникає з історичною необхідністю як особлива інфраструктура в побудові людського світу. Правова культура як різновид загальної культури є системою правових цінностей, досягнутих суспільством, які відображають у правовій формі стан свободи особи. Саме суспільство формує різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей. У наукових колах є кілька методологічних підходів до визначення загальної та правової культур.

Окремі аспекти проблематики знайшли своє відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників: П. Герчанівської, О. Горбул, Н. Горбач, В. Городяненка, О. Ганзенко, О. Зайчука, М. Заковича, А. Колодія, В. Копейчикова, О. Костенка, В. Макушева, Н. Оніщенко, М. Примуша, М. Подберезького, П. Рабінювича, О. Скакун, І. Тюрменка, М. Фіцули, М. Цілуйка, М. Бахтіна, М. Бердяєва, В. Біблера, Д. Берестівської, Є. Земської, М. Кагана та інших.

Метою статті є аналіз різноманітних підходів науковців до сутності поняття та характерних властивостей загальної і правової культур у їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить про значну кількість визначень поняття культури, але єдиного розуміння сутності та його структури серед науковців немає. На думку А. Кребера і К. Клакхона, перше наукове визначення терміна «культура» подано Тайлором: «Культура чи цивілізація в широкому етнографічному змісті складається у своїй цілості із знань, вірувань, мистецтва, моралі, навичок, засвоєних людиною як членом суспільства. Явища культури про різноманітні людські товариства є предметом, зручним для вирішення законів про думки людей і їхню діяльність»¹. Німецький ідеолог XVIII ст. І. Гердер вважав процес становлення культури другим народженням людини².

Культура як суспільно-історичне явище характеризується поліфункціональністю та є одним із найдавніших явищ людського життя, що розвивалося разом із людиною і розкривається через властиві їй функції. У зв'язку з цим доречно охарактеризувати основні функції культури.

1. Функція соціалізації, або людинотворення, полягає у формуванні і вихованні особистості індивіда. Лише через культуру людина опановує накопичений соціальний досвід і стає повноцінним членом суспільства.
2. Ціннісна, або аксіологічна, функція сприяє формуванню в людини ціннісних потреб і орієнтацій, критерієм яких виступають етичні і естетичні цінності.
3. Інформаційна функція пов'язана зі здатністю культури концентрувати соціальний досвід безліччю поколінь людей, накопичувати різноманітні знання, відомості та інформацію про світ.

¹ Тайлор Э.Б. Первобытная культура. М.: Политиздат, 1989. 573 с.

² Гердер И.Г. К философии истории человечества. М.: Наука, 1977. 794 с.

4. Регулятивна функція встановлює, організовує і регулює відносини між людьми на основі моралі і права.
5. Творча функція культури знаходить свій вираз у створенні нових цінностей і знань, норм і правил, звичаїв і традицій, реформуванні і оновленні наявної культурної традиції³.

Варто наголосити, що системність окремих національних культур разом становить загальну культуру людства. Історичні визначення культури зосереджують основну увагу на процесах соціальної спадщини й традиції. Е. Сепір дотримується позиції, що культура є соціально успадкованим комплексом способів діяльності і переконань, які становлять тканину нашого життя⁴.

Цікаву думку висловив С. Лазарєв: «Культура виникає як результат устремління та єдності. Тільки після сформованої єдності можливе роз'єднання, матеріалізація або, як ми називаємо, цивілізація. Культура визначає неперервне духовне становлення людства. Цивілізація працює на оновлення. Культура створює цивілізацію»⁵.

Культурологічна проблематика була на часі в усі історичні періоди розвитку суспільства. Розкриваючи погляди вчених різних країн щодо сутності культури, варто звернутися до досвіду вітчизняних мислителів. Філософсько-світоглядне опрацювання цілісної концепції української культури знайшло своє відображення у працях І. Франка та М. Драгоманова.

Характерні особливості української культури простежується й у працях І. Огієнка, Д. Антоновича, М. Поповича. М. Грушевський, як одна з головних постатей українського національного самоствердження в новітній історії України, у своїх працях розкрив процес розвитку української культури⁶.

Г. Васянович, український вчений-педагог, акцентує на тому, що створені цінності зберігаються, поширюються, обмінюються і використовуються людьми для власного розвитку, і пропонує таке визначення культури: «Культура – це філософська категорія, яка дана для визначення творчої діяльності особистостей, спрямована на створення, збереження, поширення, обмін і використання сукупності матеріальних і духовних цінностей суспільства, які служать усебічному розвитку самої особистості»⁷.

За сферою суспільного життя розрізняють види культур. Одним із видів є правова культура, яка пов'язана з загальною культурою і ґрунтується на її засадах і слугує відображенням рівня її розвитку. Правова культура як елемент загальної культури виступає однією зі складових частин останньої та співвідноситься з нею як частина і ціле.

Правова культура є складним феноменом, який привертає увагу багатьох вчених, тому спробуємо осмислити взаємовплив і взаємозумовленість загальної і правової культур на основі філософсько-раціоналістичного осягнення морально-правового поля. Наявність різноманітних внутрішніх взаємозв'язків між частинами й елементами культури дає змогу розглядати її як цілісну систему, що утворює у своєму розвитку складні опосередковані зв'язки з матеріальними основами життя і водночас характеризується порівняною самостійністю.

Правова культура як невід'ємна частина загальної культури народу є відображенням рівня її розвитку та менталітету. Доцільно зосередити увагу на тому, що до періоду незалежності України у визначенні поняття правової культури акцентували лише на суб'єктивно-психологічних характеристиках (знанням особою законодавства, усвідомлення змісту і спрямованості законів та підзаконних актів та повага до них), але при визначенні правової культури недостатньо враховували надбання світової теорії культури.

У наукових джерелах визначається, що правова культура – це система правового комплексу цінностей, які виступають регулятором суспільних відносин. Французький соціолог Е. Дюркгейм стверджував, що суспільство існує лише там, де є спільна загальноновизнана система цінностей і норм⁸.

³ Культурологія: Навч. посібник / Автори-укладачі Власенко О.І., Зайончковський Ю.В. Х.: Парус, 2007. 456 с.

⁴ Сепір Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Пер. с англ. под ред. и с предисл. д-ра филол. наук проф. А.Е. Кибрика. М.: Прогресс: Универс, 1993. 656 с.

⁵ Лазарев В.В. Правосознание и юридическая культура // Общая теория права / Под ред. А.С. Пиголкина. Москва, 1993. 520 с.

⁶ Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія (для першого початку). К.: АТ «Обереги», 1991. 104 с.

⁷ Васянович Г.П. Вступ до філософії: навчальний посібник. Львів, Норма, 2001. 216 с.

⁸ Дюркгейм Е. Соціологія і соціальні науки. Філософська і соціологічна думка. 1992. № 58.

О. Скакун наголошує, що правова культура як різновид загальної культури є системою цінностей, досягнутою людством у галузі права, які належать до правової реальності цього суспільства⁹. Оскільки правова культура є складовою частиною загальної культури, вона є результатом діяльності людей, який втілений в їхніх духовних якостях.

Правова культура стає дієвою лише тоді, коли набуті знання трансформуються у поведінку, тобто визначають ціннісно-мотиваційний рівень особи. Поведінка людини має значний потенціал, що дає змогу визнати її важливим компонентом у структурі особистості, за допомогою якого вона може акумулювати певний досвід та знаходити шляхи його впровадження. Право завжди пов'язане з нормативною поведінкою людей, а людина як член суспільства здійснює різні дії та вчинки, які підпорядковуються певним правилам. Правила, які обов'язкові для певної конкретної кількості людей, називаються нормами поведінки, котрі встановлюються самими людьми в інтересах або всього суспільства, або окремих груп. Аналізуючи поняття «правова культура», необхідно зазначити, що всі норми поділяються на технічні й соціальні. Технічні норми регулюють діяльність людини щодо використання нею природних ресурсів та засобів праці, а соціальні – регулюють дії людей у їх спілкуванні.

До соціальних норм належать звичаї, мораль і право, тому право розглядається як соціально-культурна цінність. З давніх-давен люди розрізняли «право» (jus) і закон (lex). Томас Гоббс вважав, що право – це свобода щось робити або не робити, а закон – це припис, наказ робити або не робити щось. Право базується на існуванні керованого розумом спілкування, і виникло воно з потреби людей захистити себе від сваволі співплемінників¹⁰. Термін «право» вживається в процесі спілкування людей, відображаючи різні аспекти їхнього суспільного життя. Право у формі правових звичаїв як природне право з'явилося задовго до виникнення держави. На відміну від природного права, право як юридичне явище виникає одночасно з державою.

Варто зазначити, що розвиток української правової думки започатковано у «Велесовій книзі», князівських статутах, які склалися з норм неписаного природного права і набирали сили закону та врегулювали діяльність віче. «Руська правда», яка спиралася на норми звичаєвого права, набувала характеру закону, вона є визначною пам'яткою української правової думки.

За литовсько-польської доби в Україні діяли правові пам'ятки цього періоду. В XVI ст. у Литовській державі видано «Литовський статут», який був національним правом Лівобережної України та значної частини української території. У центральній і східній частинах України XVII ст. діяло Магдебурзьке право. На території України за Гетьманату діяла форма права, яка визначала комплекс формальних норм вираження змісту загальнообов'язкових, офіційно встановлених правил поведінки. Гетьманські універсали були найвищими нормативно-правовими актами. У XVII – XVIII ст. на розвиток держави і права України визначальний вплив мали Березневі статті 1654 р., які започаткували українське право. Остаточним проявом конституційного права в Україні стала Конституція Пилипа Орлика. Тому можемо констатувати, що виникнення права пов'язано з утворенням держави як форми організації суспільства, механізму забезпечення його сталого існування і розвитку¹¹.

Необхідною умовою правової культури є розуміння права як суспільно необхідного самообмеження суверенітету особи в ім'я її власної свободи і свободи інших людей

В. Копейчиков та В. Котюк зазначають, що правова культура є системою правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відбивають у правовій формі стан свободи особи, рівень її правової активності та інші найважливіші соціальні цінності¹². М. Подберезький наголошує, що структура правової культури має три блоки:

- 1) інтелектуально-інформаційний;
- 2) морально-вольовий;
- 3) особистісно-діяльнісний¹³.

⁹ Скакун О. Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. Харьков, 1997. 496 с.

¹⁰ Гоббс Т. Левіафан, або суть, будова і повноваження держави церковної та світської. Політологічна енциклопедія : навч. посібник : у 9 т. / А.О. Карасевич, Л. С. Шачковська. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – т. 3: Ж...Л. С. 617–621. 768 с.

¹¹ Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. 4-те вид., стереотип. К.: Либідь, 2002. 656 с.

¹² Котюк В.О. Основи держави і права. Навчальний посібник. 3-тє вид., доп. і перероб. К.: Атіка, 2001. 432 с.

¹³ Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. Харьков, 1997. 496 с.

Це є свідченням про складний характер правової культури.

Щодо осмислення правової культури в широкому та вузькому значенні, а також різновидів правової культури у працях сучасних правознавців зустрічаються різні підходи. Правова культура охоплює всі досягнення цивілізації, які знайшли своє відображення у правовій системі, характеризують рівень розвитку її загалом. Вона виступає одним із провідних блоків правової системи поряд із нормативною основою, правореалізацією, правосвідомістю. Варто акцентувати, що правова культура охоплює і моральну, і духовну сферу, в її параметрах розкриваються рівень і характер оволодіння правом людини в його предметно-практичній діяльності, виступає як сукупність якостей особи, які характеризують у нерозривній єдності її правову свідомість і правову поведінку. Залежно від носія правової культури розрізняють три її види:

- правову культуру суспільства;
- правову культуру особи;
- правову культуру професійної групи.

Зупинимось на характеристиці цих видів.

Правова культура суспільства складається з таких правоутворень:

- 1) система правових норм як особливих правил поведінки, що зовні відображені у системі нормативно-правових актів індивідуального регулювання;
- 2) сукупність правовідносин, урегульованих за допомогою правових норм, які складаються з юридичних прав і обов'язків;
- 3) сукупність суб'єктів права;
- 4) правосвідомість – системи духовного відображення правової дійсності;
- 5) режим законності і правопорядку – стану фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, зміст яких становлять правомірні дії суб'єктів права¹⁴.

Із метою розкриття сутності правової культури особи зупинимось на її структурі, яка охоплює такі складові елементи:

- правосвідомість – розуміння принципів права, повагу до нього, упевненість у справедливості законів, юридичних прав і обов'язків та інших правових явищ;
- правомірна поведінка і правове мислення – у процесі правомірної поведінки виробляються правові матеріальні і духовні цінності;
- юридична практика – ефективна діяльність законодавчих, судових і правоохоронних органів.

Основні напрями осягнення правових цінностей здійснюється через функції правової культури. Охарактеризуємо ці функції.

Пізнавальна функція полягає у засвоєнні правової спадщини минулого.

Сутність регулятивної функції полягає у забезпеченні ефективного функціонування всіх елементів правової системи. Нормативно-аксеологічна функція сприяє оцінці поведінки особи, стану законності і правопорядку відповідно до норм права.

Правова культура як різновид загальної культури становить систему цінностей, досягнутих людством у галузі права, і стосується правової реальності конкретного суспільства. Система цінностей у галузі права, що існують у реальному функціонуванні суспільства, є правовою реальністю, яка в структурному відношенні збігається з поняттям «правова система».

В юридичній науці склалося кілька методологічних підходів до вивчення правової культури і найважливішими з них є структурно-функціональний і аксіологічний. В. Копейчиков наголошує, що структурно-функціональний підхід базується на розумінні правової культури як сукупності елементів правової дійсності в єдності з їх реальним функціонуванням. Структурний аспект (статика) правової культури характеризує її склад, внутрішню будову, функціональний (динаміка) – виникнення і розвиток, взаємодію елементів правової культури між собою та з іншими соціальними явищами. Аксіологічний підхід розкри-

¹⁴ Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 200. 320 с.

ває якісну характеристику правової культури, тобто систему цінностей, створених у процесі розвитку суспільства і накопичених людством у галузі права, тобто все те, що належить до права¹⁵.

Під час дослідження, обґрунтовуючи теоретичні досягнення правознавців, акцентуємо на тому, що кожне суспільство створює свою модель правової культури, стан розвитку якої визначає якість правової системи суспільства.

Висновки. На основі аналізу теоретико-методологічних підходів науковців ми розкрили сукупність культурологічних понять та зосередили увагу на взаємозв'язку загальної і правової культур, на їхній ролі у формуванні і розвитку творчих здібностей людини та побудові правового суспільства.

Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу та ґрунтується на її засадах і служить відображенням рівня її розвитку, а формування правової культури є комплексним процесом теоретичних і практичних проблем цілого комплексу наук.

Анотація

У статті проаналізовано різні визначення культури та наукові підходи до її класифікації. На основі аналізу теоретичних джерел розкрито сутність загальної і правової культур. Охарактеризовано різноманітні внутрішні взаємозв'язки між елементами культур, що дало змогу розглядати їх як цілісну систему, що є визначальним механізмом, без якого не може розвиватися суспільство. Правова культура як частина загальної культури є системою правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством. Властивості, функції загальної і правової культур проєктуються на особистість, оскільки вони охоплюють людину, її діяльність, мають цільове спрямування на прогресивний розвиток суспільства і особи.

Summary

The article analyzes various cultural definitions and scientific approaches to their classification. On the basis of the analysis of theoretical sources, the essence of general and legal cultures is revealed. Various internal interconnections between elements of cultures have been characterized, which made it possible to consider them as an integral system, which is the determining mechanism without which society cannot develop. Legal culture as part of a common culture is a system of legal values that correspond to the level achieved by society. Properties, functions of general and legal cultures are projected into personality, because they cover the person, his activity, have a special focus on the progressive development of society and person.

Використана література:

1. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. М.: Политиздат, 1989. 573 с.
2. Гердер И.Г. К философии истории человечества. М.: Наука, 1977. 794 с.
3. Культурология: Навч. посібник / Автори-укладачі Власенко О.І., Зайончковський Ю.В. Х.: Парус, 2007. 456 с.
4. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Пер. с англ. под ред. и с предисл. д-ра филол. наук проф. А.Е. Кибрика. М.: Прогресс: Универс, 1993. 656 с.
5. Лазарев В.В. Правосознание и юридическая культура. Общая теория права / Под ред. А.С. Пиголкина. Москва, 1993. 520 с.
6. Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія (для першого початку). К.: АТ «Обереги», 1991. 104 с.
7. Васянович Г.П. Вступ до філософії: навчальний посібник. Львів, Норма, 2001. 216 с.
8. Дюркгейм Е. Соціологія і соціальні науки. Філософська і соціологічна думка. 1992. № 58.
9. Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. Харьков, 1997. 496 с.
10. Гоббс Т. Левіафан, або суть, будова і повноваження держави церковної та світської. Політологічна енциклопедія: навч. посібник: у 9 т. / А.О. Карасевич, Л.С. Шачковська. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. Т. 3 : Ж...Л. С. 617–621.

¹⁵ Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Кпейчикова. К.: Юрінком Інтер, 200. 320 с.

11. Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. 4-те вид., стереотип. К.: Либідь, 2002. 656 с.
12. Котюк В.О. Основи держави і права. Навчальний посібник. 3-тє вид., доп. і перероб. К.: Атіка, 2001. 432 с.
13. Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. Харьков, 1997. 496 с.
14. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А.М. Колодїй, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

Valentyna Vladymyrova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at Department of State and Legal Disciplines and Administrative Law, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University